

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології

Кафедра психології

Веріжнікова Анна Андріївна

УДК 159.955:159.922.63

Кваліфікаційна робота

Критичне мислення як інструмент протидії маніпулятивному впливу
ЗМІ на жінок похилого віку

053 «Психологія»

«Екстремальна та кризова психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А.А. Веріжнікова

Науковий керівник

Склярова Ганна Олександрівна, кандидат
психологічних наук, доцент кафедри психології

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНОМУ ВПЛИВУ	6
1.1.Становлення науової концепції критичного мислення в психологічній науці	6
1.2.Значення критичного мислення в життєдіяльності людини ...	12
1.3.Методи впливу ЗМІ на суспільну думку та формування довіри до ЗМІ	18
1.4.Психологічні особливості жінок похилого віку	25
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЖІНОК ПОХИЛОГО ВІКУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ЗМІ	32
2.1.Організація та методики проведення дослідження	32
2.2.Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	34
Висновки до розділу 2	44
РОЗДІЛ 3. ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЖІНОК ПОХИЛОГО ВІКУ	45
3.1.Тренінгова програма розвитку навичок критичного мислення у жінок похилого віку	45
3.2.Рекомендації щодо вдосконалення навичок критичного мислення через аналіз контенту сучасних ЗМІ	51
Висновки до розділу 3	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	68

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
«КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ
МАНІПУЛЯТИВНОМУ ВПЛИВУ ЗМІ НА ЖІНОК ПОХИЛОГО ВІКУ»

Сучасні засоби масової інформації (ЗМІ) здатні суттєво впливати на громадську думку, використовуючи різні методи маніпуляції. Особливо вразливими до такого впливу можуть бути люди похилого віку, які можуть менше розуміти сучасні медіа-технології та бути менш захищеними від маніпуляційної інформації. Маніпуляція є своєрідним видом психологічного впливу, при якому майстерність маніпулятора використовується для прихованого впровадження в психіку адресата цілей, бажань, намірів, ставлень або установок, які не збігаються з тими, які є у адресата в даний момент. Її вплив завжди носить неявний характер. Маніпуляція задіює різні рівні структури особистості та спрямована на зміну існуючих потребо-мотиваційних, світоглядних і поведінкових утворень особистості.

Жінки похилого віку можуть бути особливо вразливими до маніпуляцій, оскільки їхні соціальні, економічні та психологічні потреби можуть відрізнятися від інших груп населення. Акцент на розвиток критичного мислення у цьому контексті є важливим, оскільки він дозволяє аналізувати інформацію, відрізняти факти від припущень та приймати обґрунтовані рішення. Розвиток критичного мислення є дієвим інструментом протидії маніпулятивному впливу.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у теоретичному й емпіричному дослідженні впливу рівня розвитку критичного мислення жінок похилого віку на їх здатність протистояти маніпулятивному впливу ЗМІ.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання:

1. Дослідити теоретичні аспекти критичного мислення як інструменту протидії маніпулятивному впливу у ЗМІ.
2. Проаналізувати методи впливу ЗМІ на суспільну думку та формування довіри до ЗМІ.
3. Провести емпіричне дослідження критичного мислення жінок похилого віку як інструменту протидії ЗМІ.
4. Розробити тренінгову програму з розвитку навичок критичного мислення у жінок похилого віку з метою протидії маніпулятивному впливу у ЗМІ.
5. Надати рекомендації щодо вдосконалення навичок критичного мислення через аналіз контенту сучасних ЗМІ.

Об'єктом дослідження є критичне мислення жінок похилого віку.

Предмет дослідження – критичне мислення як інструмент протидії маніпулятивному впливу ЗМІ на жінок похилого віку.

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення кваліфікаційної роботи; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, їх висвітлення у публікаціях, представлено дані щодо структури й обсягу кваліфікаційної роботи.

У першому розділі «**Теоретичні аспекти дослідження критичного мислення як інструменту протидії маніпулятивному впливу**» досліджено теоретичні аспекти критичного мислення як інструменту протидії маніпулятивному впливу. Розглянута історія та становлення наукової концепції критичного мислення в психологічній науці. Цей підходу зазнає значного розвитку у рамках психології, де його важливість та практичне застосування постійно вивчаються та аналізуються.

Було проаналізовано значення критичного мислення в життєдіяльності людини. Аналізуються його вплив на прийняття обґрунтованих рішень, розвиток критичного мислення в різних сферах життя, таких як освіта, професійна діяльність, а також уникнення маніпуляції через засоби масової інформації.

Розглянуто методи впливу засобів масової інформації на суспільну думку та формування довіри до них. Детально аналізуються психологічні аспекти цього впливу, включаючи механізми маніпуляції, стратегії впливу та їх вплив на сприйняття інформації.

Проведено аналіз психологічних особливостей жінок похилого віку, що є важливим аспектом дослідження, оскільки ця категорія осіб може бути більш вразливою до маніпуляції через ЗМІ. Висновки до розділу підкреслюють важливість критичного мислення як інструменту протидії маніпулятивному впливу та необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

У другому розділі «**Емпіричне дослідження критичного мислення жінок похилого віку як інструменту протидії ЗМІ**» проведено емпіричне дослідження критичного мислення жінок похилого віку як інструменту протидії впливу засобів масової інформації.

В розділі описано організацію та методики проведення дослідження. Для цього використовувалася google-форма на західній території України, включаючи області Івано-Франківську, Тернопільську, Волинську, Львівську, Закарпатську, Рівненську, Хмельницьку та Чернівецьку. Цільовою аудиторією були 20 жінок віком від 50 до 60 років. Для дослідження використовувалися такі методи тестування та анкетування: тест "Навіюваність" (С. Клаучек, В.

Деларю), методика дослідження активності мислення (І. Луціхіна), опитувальник "Рівень суб'єктивного контролю (РСК)" Дж. Роттера (адаптований НДІ ім. В. Бехтерева) та тест на критичність мислення Л. Старкі.

Цей розділ включає детальний опис методів проведення дослідження та визначає методологічний підхід до оцінки критичного мислення серед цільової аудиторії. У підрозділі 2.2 роботи виконано детальний аналіз отриманих даних з дослідження критичного мислення жінок похилого віку. Проведений аналіз дозволяє з'ясувати рівень критичного мислення серед цільової аудиторії та виявити особливості його прояву у даній групі.

Висновки до розділу містять узагальнення та висновки, які базуються на отриманих під час емпіричного дослідження даних. Вони вказують на ключові результати аналізу та надають відповіді на поставлені дослідницькі запитання щодо критичного мислення жінок похилого віку та його ролі у протидії маніпулятивному впливу засобів масової інформації.

У третьому розділі «**Технології розвитку критичного мислення жінок похилого віку**» була розроблена тренінгова програма розвитку навичок критичного мислення у жінок похилого віку. Ця програма розроблена для жінок віком 55+ років з середнім і низьким рівнем розвитку критичного мислення. Учасники тренінгу складають 30 осіб, віком від 50 років і старше. Тренінг тривав 8 тижнів зустрічами по 2 години двічі на тиждень. Основна мета тренінгу полягала в підвищенні рівня критичного мислення, навчанні аналізу та прийняття обґрунтованих рішень.

Третій підрозділ містить рекомендації щодо вдосконалення навичок критичного мислення через аналіз контенту сучасних ЗМІ. Тут розглядається аналіз результатів емпіричного дослідження, де було виявлено, що більшість жінок похилого віку мають середній рівень критичного мислення, але 20% з них мають низький рівень. Для покращення цієї ситуації була розроблена тренінгова програма, спрямована на розвиток конкретних аспектів критичного мислення та надання засобів для активного та самостійного життя жінок похилого віку.

Висновки. Критичне мислення має велике значення для сучасної особистості, оскільки воно допомагає аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати рішення. Засоби масової інформації впливають на формування поглядів індивіда, особливо у тих випадках, коли погляди ще несформовані. Жінки похилого віку мають психологічні особливості, такі як зниження самооцінки та зміна фокусу інтересів. Проте ці особливості не однозначно мають негативне значення, оскільки вони також можуть виявитися позитивними, наприклад, у формуванні мудрості. Емпіричне дослідження показало, що більшість жінок похилого віку мають

середні результати у розвитку критичного мислення, що вказує на актуальність розробки програми для його покращення. Така програма має на меті забезпечити жінкам можливості ефективно реагувати на інформацію з різних джерел, у тому числі засобів масової інформації. Також були запропоновані рекомендації щодо зменшення маніпулятивного впливу ЗМІ, такі як споживання інформації з різних джерел та розвиток критичних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод посібник. Харків, 2007. 190с.
2. Екшмідт В. Мовленнєва маніпуляція: персуазивність та сугестія. *Мовні концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 1 (52). С. 275–281.
3. Зінченко О. С. Психологічні особливості людей літнього віку: теоретичний аналіз проблеми. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 2. С. 28–34.
4. Іловецькі М. Правда і маніпуляція в ЗМІ. *Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. Серія журналістика*. 2006. Вип. 29. с. 51–55.
5. Карпенко О. Д. Сутність поняття «критичне мислення» та його історіогенез. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Вип. 77. – С. 107-112. – DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.77.24> (дата звернення: 13.12.2023).*
6. Карпенко М. П. Суть поняття «маніпуляція», її характеристика та методи нейтралізації. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2015. Вип.45. С. 26-34.
7. Кіосєва А. МЕТОДИ ВПЛИВУ ПРЕСИ НА ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЄС. *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу : Перша Інтернет-конф., м. Маріуполь, 25 берез. 2011 р. Маріуполь, 2011. URL: https://istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/metodi_vplivu_presi_na_gromadsku_dumku_u_konteksti_bezpeki_krajn_es/1-1-0-26. (дата звернення: 13.12.2023).*
8. Коваленко О., Лук'янова Л., Помиткін Е., Московець Л. Психологія людей літнього віку : навч. посібн. Київ : Вид-во ТОВ «Геопринт». 2021. 288 с.
9. Коваленко О. Г. Психологія міжособистісного спілкування осіб похилого віку : автореф. дисер на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук : 19.00.07 / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. К., 2016. 45 с.
10. Колеснікова Т.В., Сингаївська І.В. Психологічні передумови формування іміджу сучасної жінки в соціальних мережах. *Держава, регіони,*

підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей II Міжнародної конференції (Київ, 20 листопада 2020 р.). К. : Університет "КРОК", 2020. С. 44–46.

11. Кибукевич І. П., Сингаївська І. В. Психологічні особливості сучасних жінок. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: тези доповідей IV Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2022 р.). К.: Університет "КРОК", 2022. С. 410–412.

12. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17–23.

13. Лякішева А. Ретроспективний огляд поняття «критичне мислення». *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 29–37.

14. Луценко О. Л. Адаптація тесту критичного мислення Л. Старкі. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2014. № 1110. С. 65–70.

15. Лісовський П. М. Маніпуляція свідомістю: сутність, структура, механізм у сучасному трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аналіз). К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2006. 199 с.

16. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / перекл. з англ. О. Вольна, Г. Сташків. Львів : Літопис, 2010

17. Маленко С. Г. Фалес Мілетський: становлення та раціоналізація світоглядних уявлень. *Соціологія права*. № 1. 2011. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39584> (дата звернення: 13.12.2023).

18. Марченко В. В. Психологічні особливості людей похилого віку у період переживання старості. *Теорія і практика сучасної науки*. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 24-25 листопада 2017 року), - У 2-х частинах. - Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. - Ч 2. 200 с. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/psy/21nov2017/107.pdf> (дата звернення: 13.12.2023).

19. Мерзлякова О. Л. Критичне мислення: засоби оцінювання й цілеспрямованого розвитку. *Психолог* 2017. 11/12. С. 4-96. URL: https://crithink.org/ukr/guides/Merzl.O.2017_11_ukr.pdf (дата звернення: 13.12.2023).

20. Мушинська І. Психологічні особливості осіб похилого віку з обмеженнями життєдіяльності. Матеріали IV Міжнародної студентської науково - технічної конференції / Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулюя (м. Тернопіль, 28-29 квітня 2021 р.), 2021. С. 198-199. URL:

https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/36091/2/MSNTK_2021_Mushynska_I-Psychological_features_198-199.pdf (дата звернення: 13.12.2023).

21. Михальська С. А. Психологічні особливості людей похилого віку. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 23. С. 425–434.

22. Петрик В.М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : ЗАТ «ВІПОЛ», 2011. 248 с.

23. Пометун О.І. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.

24. Пометун О., Пилипчатіна Л., Сущенко І., Баранова І. Основи критичного мислення. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2010. 74 с.

25. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично : посібник для учителів. Дніпропетровськ, 2016. 144 с.

26. Психологічна енциклопедія / укл. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

27. Рибчук О. Критичне мислення як предмет філософських та психологічних досліджень. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 72(2), С. 128–135.

28. Романова С., Денисевич О. Розвиток критичного мислення особистості як проблема сучасної освіти. *Вісник національного авіаційного університету*. Серія : Педагогіка, Психологія. 2009. № 2. С. 113–120.

29. Росінська О. Маніпулятивний вплив ЗМІ на свідомість в умовах інформаційної війни. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2019. Вип. 46. С. 318–324.

30. Смирнова М. Створення стереотипів засобами масової інформації в добу інформаційного суспільства. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Вип. 15. С. 63–67.

31. Суровцева Р. Педагогічні умови формування критичного мислення молодших школярів. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Слов'янськ, 2009. Вип. XIV. С. 130–137

32. Сухорукова А. Вплив ЗМІ на формування духовності особистості та суспільства. *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 84. С. 78–82.

33. Сучасний словник із суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків: Прапор, 2006. 432 с.

34. Тамбовська К. В. Розвиток критичного мислення як засіб формування інтелектуальної культури учнів початкової школи. *Директор школи*. 2019. № 8. С. 100–105.

35. Терлецька Л. Г. Критичне мислення як засіб розвитку вмінь учнів аналізувати і застосовувати інформацію. *Розвиток навичок критичного*

мислення учнів у контексті розробки стандартів освіти України : матеріали міжн. наук.-практ. конфер. М. Київ, 2001 р. Київ, 2001. С. 64-67.

36. Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя : Просвіта. 2009. 268 с. URI: https://shron1.chtyvo.org.ua/Terno_Serhii/Krytychne_myslennia_suchasnyi_vymi_r_suspilstvoznavechoi_osvity.pdf?

37. Турчак, А. Л. Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування здорового способу життя молоді *Здоровий спосіб життя – здорова нація – здорове суспільство* : зб. тез доп. І Всеукр. наук.-практ. конф., (Кіровоград, 8-9 квіт. 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Кіровоград. нац. техн. ун-т. - Кіровоград: КНТУ, 2010. - С. 157-160.. URI: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/6072/1/ilovepdf_com-157-160.pdf. (дата звернення: 13.12.2023).

38. Харченко Н. В. Критичне мислення як характеристика сучасної особистості підлітка. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(2). С. 276–286.

39. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих. Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2018. 120 с. URI: https://lib.iitta.gov.ua/713879/1/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2.pdf

40. Хачумян Т. І. Поняття «критичне мислення» та його сутність у психолого-педагогічній науці. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. Київ: ВЦКНЛУ. 2003. № 24. С. 171–177.

41. Хоменко І. Вебінар: «Критичне мислення та важливість його розвитку у наш час» з Іриною Хоменко, 2021. *Institute Respublica*. URL: https://youtu.be/ur_2rIVOhQw . (дата зверення. 10.02.2024).

42. Цьома Н. С. Сутність і структура критичного мислення. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ. 2019. № 4. С. 207–221.

43. Цимбалюк І. М. Психологія : навчальний посібник, 2-ге видання. Київ: «Професіонал», 2006. 576 с.

44. Чуба О. Формування критичного мислення як психолого-педагогічна проблема сучасності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 202–208.

45. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Філологічні науки. 2015. № 5. С. 121–123.

46. Шабанова А. В., Сингаївська І. В. Критичне мислення як фактор адекватного сприйняття впливів ЗМІ. *Актуальні питання сучасної науки та*

практики: матеріали Науково-практичної конференції (15 листопада 2018 року, м. Київ) К.: Університет «КРОК», 2018. С. 580–582.

47. Шадриков В. Д. Ментальний розвиток людини. Харків : Основа, 2007. 284 с.

48. Шеремет М Критичне мислення: діяльнісним підхід. Шлях освіти. 2004. № 4. С. 28–31.

49. Ямщикова Л. Критичне мислення як вид розумової діяльності URL: http://sps.ks.ua/file_download/42 (дата звернення 11.02.2024)

50. Burbules N., Berk R. Critical Thinking and Critical Pedagogy. Critical Theories in Education. New York: Routledge. 2020. 132 p.

51. Ennis R. H. Critical thinking across the curriculum. A vision. ТРОПІ, 2018. 37 (1), С. 165–184.

52. Halpern D. Thought and Knowledge : An Introduction to Critical Thinking. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers, 2003. 394 p

53. Lipman M. Critical thinking: What can it be? Educational Leadership. 1988. № 46 (1). P. 38–43.

54. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World. Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University. 1990. URL: <http://evolkov.net/critic.think/Paul.R/> (дата звернення: 08.01.2024).

55. Paul R., Binker A., Martin D. & Adamson K. Critical Thinking Handbook. Santa Rosa, CA: Foundation for Critical Thinking, 1995. p.

56. Penrose R. Shadows of the mind: A search for the missing science of consciousness. Oxford, 1994. XVI, 457 p.

57. Pintrich P. R. The Role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching, and Assessing. Theory Into Practice. 2002. Vol. 41. Issue 4. P. 219–225.

58. Stedman G. Thinking Matters: Critical Thinking Is Crucial for Success. URL: [https:// www.huffingtonpost.com/author/stedman-graham](https://www.huffingtonpost.com/author/stedman-graham) (дата звернення 13.02.2024).

59. Starkey L. Critical thinking skills success in 20 minutes a day. 2nd edition. LearningExpress, LLC, 2020. 192 p.

60. The Aspiring thinkers. Guide to Critical Thinking by Dr. Linda Elder and Dr. Richard Paul. Foundation for Critical Thinking, 2009. P. 12.

61. Elder L. Defining Critical Thinking September, 2007. Код доступу: <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-criticalthinking/766>

62. Dewey John. How we think. Publication date, 1910, p.9. Код доступу: <https://archive.org/search.php?query=date:1910>

63. Hickey M. (1990). Reading and social studies: The critical connection. Social Education, 54, 175-179.

64. Huitt W. (1995). Success in the information age: A paradigm shift. Valdosta, GA: ValdostaStateUniversity. Based on a background paper developed for a workshop presentation at the Georgia Independent School Association, Atlanta, Georgia, November 6, 1995. Retrieved May 1998. Код доступа: <http://www.edpsycinteractive.org/topics/context/infoage.html>

65. Jerkovic M. Improving Reading and Speaking Skills through Critical Thinking. Код доступа: http://elta.org.rs/kio/nl/02-2014/serbia-elta-newsletter-2014-February_Featured_Article_Nikic_Vujic_Jerkovic_Critical_Thinking.pdf

66. Kerry S. Walters Re-Thinking Reason: New Perspectives in Critical Thinking. Published by State University of New York Press, 1994, p.65

67. Lipman M. (1995). Critical thinking - what can it be? In A. Ornstein & L. Behar (Eds.) Contemporary issues in curriculum(pp. 145-152).Boston, MA: Allyn & Bacon.

68. Paul R., & Elder, L. (2009). Guide to Critical Thinking Concepts and Tools, Foundation for Critical Thinking Press.

69. Scriven M., & Paul, R. (1992, November).Critical thinking defined. Handout given at Critical Thinking Conference, Atlanta,GA.

70. Stedman G. Thinking Matters: Critical Thinking Is Crucial for Success. Код доступа: <https://www.huffingtonpost.com/author/stedman-graham>

71. Tama C. Critical thinking has a place in every classroom. Journal of Reading, 1989. 33, 64–65.